
УДК 811.161.2'373.611

*Роман Лясковський, Войцех Жепка,
Вацлав Тварджик (Польща)*

ВПЛИВ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНУ ПОЛЬСЬКУ МОВУ ПІВДЕННО-СХІДНОГО ПОРУБІЖЖЯ: «РОЗМИСЕЛ ПЕРЕМИШЛЬСЬКИЙ»¹

*Статтю присвячено деяким проявам впливу староукраїнської мови на пізньосередньовічну польську мову південно-східного порубіжжя. Аналіз фонологічних й морфологічних особливостей мови найбільшої польської середньовічної рукописної пам'ятки — «Розмислу Перемишльського» («Rozmyślanie przemyśskie») виявив: 1) активне вживання голосних середнього підняття /e/ та /o/ у ненаголошеному складі; 2) нейтралізацію фонологічної опозиції приголосних /ɹ/ і /w/ у тих самих складах, а також активізацію /e/ між пом'якшеними приголосними (розвиток так званого староукраїнського нового **Ѣ**) та «редукцію» голосних середнього підняття, тобто активізацію вживання /e/ та /o/ у ненаголошених складах. Звернуто увагу на те, що поява літер і та у (замість уе) на місці етимологічного*

¹ Стаття становить істотно оновлений авторами варіант тексту, який польською мовою надруковано в томі «Україна між мовою та культурою» («Ukraina między językiem a kulturą») за ред. Божени Зінкевич-Томанек і Адама Фаловського. — *Studia Ruthenica Cracoviensia* 1. — Краків; Universitas 2004. — С. 49–58.

Редколегія була щиро зворушена наміром авторів познайомити українських колег з наслідками своєї напруженої багаторічної праці і складає їм за нього сердечну подяку. Редколегія також щиро вдячна професору Вроцлавського університету Яну Соколовському за неоціненну допомогу у встановленні контакту з авторами статті — професором Романом Лясковським і професором Вацлавом Тварджиком.

Український переклад статті підготували Євгенія Карпіловська і Олеся Лазаренко. Українські мовознавці щиро переконані в тому, що удоступнення для українських читачів праці грона авторитетних дослідників історії польської мови дасть потужний імпульс не лише для вивчення «Розмислу Перемишльського» як важливої пам'ятки старопольської мови, а й для ширшого дослідження тривалих і розмаїтих контактів української та польської мов і культур.

© Р. ЛЯСКОВСЬКИЙ, В. ЖЕПКА, В. ТВАРДЖИК, 2012

**є в низці найчастіше уживаних слів, спільних у польській та українській мовах. Висловлено припущення, що переписувачем рукопису був польсько-український білінгв.*

Ключові слова: староукраїнська мова, пізньосередньовічна польська мова південно-східного порубіжжя, «Розмисел Перемишльський», рутенізм (українізм).

На початку кілька слів про пам'ятку, деякі мовні особливості якої будуть предметом поданої нижче розвідки. «Розмисел Перемишльський» є найбільшим і найцікавішим рукописом, що в першій частині охоплює події з життя Святого Сімейства, дитинство і юність Ісуса Христа, у другій — Його учнівство й діяльність, а в третій, найрозлогішій — Його мучеництво. Рукопис знайшов у Бібліотеці греко-католицької капітули в Перемишлі наприкінці XIX ст. і оприлюднив його текст в оригінальній транскрипції О. Брюкнер у 54-му томі «Бібліотеки польських письменників»². Пам'ятка в тому її вигляді, що дійшов до нас, становить копію значно давнішого рукопису, який походить з перших десятиліть XVI ст. На основі цієї копії (від 1946 р. рукопис є власністю Національної бібліотеки у Варшаві) і факсиміле рукопису, яке видав С. Вртел-Верчинський³, в останні роки з'явилося в двох поважних томах критичне видання цієї пам'ятки, яке підготували Ф. Келлер і В. Тварджик⁴.

Паперова рукописна книга, яка налічує 426 сторінок, утім, неповна: бракує початку першої книги, а також кінцевої частини третьої книги, бракує сторінок і всередині рукопису. Манускрипт цей становить продуману, логічно сконструйовану компіляцію кількох середньовічних латинських творів (у тім числі апокрифічних), що слугує свідченням ерудиції компільатора. Цей найбільший пізньосередньовічний рукопис є водночас найціннішим зразком оповідної старопольської прози тієї доби. Його написано простою мовою, багатою на діалоги, яка мало відрізняється від розмовної мови.

Щодо регіональної основи мови «Розмислу», то від часу публікації книжки М. Баргель про діалектні риси старопольських рукописів [11] усталилася думка, що це — північномалопольська пам'ятка. Протягом останніх років В. Жепка і В. Тварджик, і разом і кожен окремо, описуючи архаїзми цієї пам'ятки, неодноразово звертали увагу на те, що настав час з цією думкою попрощатися. Подана нижче розвідка прагне бути ще одним кроком до цього прощання.

Одним з характерних явищ мови «Розмислу Перемишльського» є винятково численні випадки написання *y* на місці [e]⁵ або трохи менш

² Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa z rękopisu grecko-katol. Kapituły Przemyskiej. — Wyd. A. Brückner. — Kraków, 1907.

³ Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa tzw. przemyskie. Podobizna rękopisu wyd. S.Vrtel-Wierczyński. — Warszawa, 1952.

⁴ Rozmyślanie przemyskie. Transliteracja, transkrypcja, podstawa łaćnińska, niemiecki przekład. T.I, II. Wyd. F.Keller i W.Twardzik. — Weiher-Freiburg i. Br., 1998, 2000.

⁵ У статті здійснюємо графічне розрізнення фонетичних і орфографічних записів. Якщо останні записуємо курсивом (напр. літера *e*), то фонетичні записи подаємо в

часті приклади написання *ye* замість [i]⁶. Отже, у цій найповажнішій старопольській пам'ятці маємо, з одного боку, близько 400⁷ записів голосної [e] після м'якої приголосної як *y*, з іншого, однак — понад 70 записів *ye* на місці очікуваної голосної [i]. Таке нагромадження помилкових записів голосних [i], [e] саме в цій пам'ятці виключає найпростіше їх пояснення як огріхів писаря. Напрошується гіпотеза, що за цією властивістю орфографії криються причини позаорфографічні, одним словом, що ці помилки переписувача⁸ відбивають тут якусь властивість (або якісь властивості) його мови. Кажучи ж точніше, численні помилкові записи обговорюваного тут типу вказують на сплутування у мові переписувача ознак голосних [e] та [i], причому, значна перевага записів *y* на місці [e] над записами *ye* замість [i] виразно вказує, що маємо тут справу з вузькою реалізацією голосної [e], принаймні, у певних контекстах.

Виникає можливість спробувати пояснити такі записи як давні приклади звуженої реалізації довгого [e]⁹. Проте в такий спосіб вдається пояснити заледве кільканадцять записів, а саме: форми Nom.-Acc. sg. на зразок *kwyczy* 'kwiecie' «квіт, квіти»¹⁰ (2 подібні записи) чи прикметникові форми типу *nyebyesky* 'niebieskie' «синє» (5 записів) і типу *wyelykygo* 'wielikiego' «великого» (4 рази), *drugymu* 'drugiemu' «другому» (6 подібних записів Dat.sg. masc-neutr.). Очевидно, саме відносно численні записи прикметникових закінчень *-ego*, *-emu* з довгим [e] під наголосом вказують на те, що «Розмисел» насправді подає давні приклади вузької вимови довгого [e]¹¹.

квадратних дужках (напр. голосна [e]), транскрипцію старопольських записів подаємо курсивом.

⁶ Повний текст з докладною локалізацією всіх прикладів читач знайде в [26].

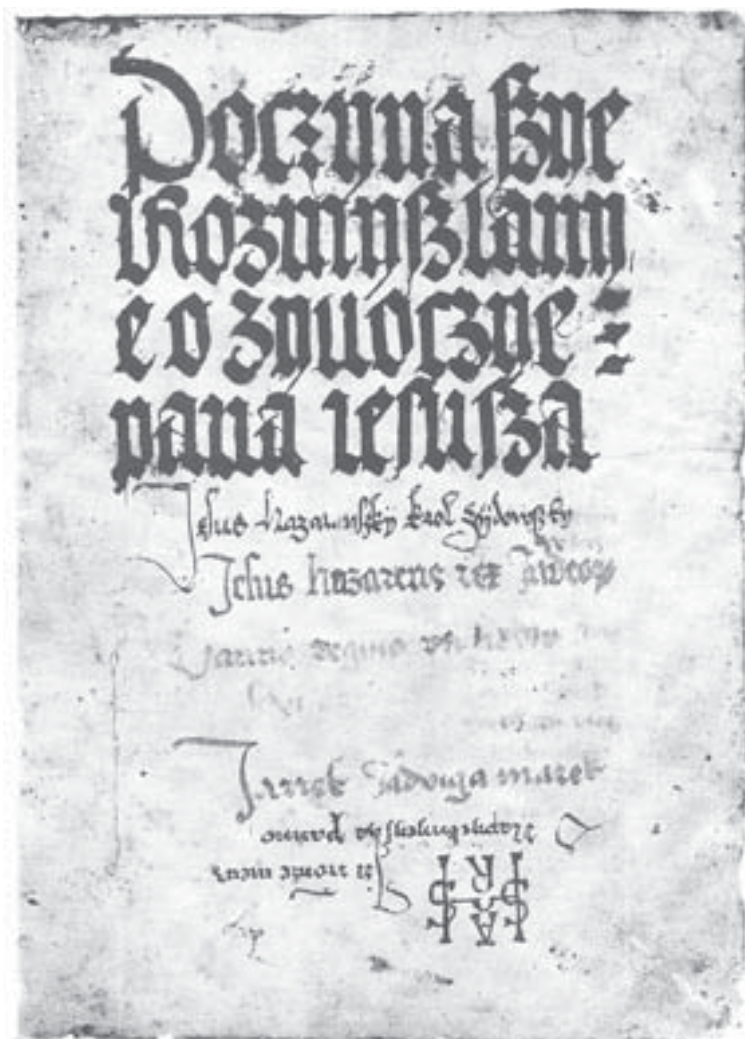
⁷ Зокрема, 94 записи заперечної проклітики *nie* перед дієсловом *mieć* (записи *nytyely* і т.п.).

⁸ Ось що з приводу особи переписувача зауважує Веслав Видра: «Форма рукопису, його ніби неправильне письмо дає підстави припускати, що цей кодекс не тільки був призначений для бернардинок і не тільки зберігався в їхній бібліотеці, а й взагалі був переписаний рукою черниці» [51: LV]. Цієї підозри ніхто ніколи ані раніше, ані пізніше не підтвердив. Уважаємо, що її ґрунтовано на надто хистких підставах. А підставою є лише єдине речення в «Розмислі»: «abociem w rozmaitej nędzy i w udręczeniu jestem położona dla moich wielkich grzechów» «бо в різних бідах і муках перебуваю (буквально: «покладена» — переклад.) через мої великі гріхи».

⁹ Про найдавніші польські записи, що свідчать про звужену реалізацію довгого [e], див. [22: 63-64]. Про хронологію появи в старопольській мові редукованої вимови довгого [e] див. також [16: 103; 45: 132].

¹⁰ Для українських читачів додаємо сучасні українські відповідники польських прикладів. Польські відповідники до українських і російських прикладів випускаємо — Прим. переклад.

¹¹ Так само маємо в пам'ятці кілька записів, які засвідчують звужену вимову довгого [o]: *schyl* 'sol' «сіль», *zrzyvdlo* 'źródło' «джерело», *dwyczy* 'dwojcy' «двічі», *drugą* 'drogą' «дорогою», *drugye* 'drogę' «дорогу»; Х.Конечна [16: 101] подає аналогічні приклади з кінця XIV, а також з XV ст.

Титульна сторінка «Розмислу Перемишльського»

Іншим теоретично можливим поясненням може бути припущення, що, принаймні, в частині прикладів маємо справу з віддзеркаленням у пам'ятці звуженої вимови [e] перед носовим приголосним. Записів *y* замість *ye* перед носовим приголосним є відносно багато, однак за винятком окремих прикладів стосуються вони кількох морфем: вони дуже часті в проклітиці *nie*¹² (у заперечних формах дієслова *mieć* типу *nytyely* 'nie mieli' «не мали»), а також у кореневій морфемі пари дієслів *mienić* «іменувати», *mnietać* «судити», у формах *czynuēt* 'cieniem' «тінню», *odroczynuēta* 'odroczynienia' «відпочивання». Крім цього, такі записи з'являються тільки у формах 1 sg.praes і pl. типу *powiēm* 'powiem'

¹² Вони також часто з'являються у двоскладових заперечних конструкціях з формами дієслова *mieć* «мати», а саме: у формах на візір пума, пумуал 'nie ma, nie miał' «нема, не мав».

«повім» (двічі), *przydzymy* 'przyjdziemy' «прийдемо» (4 рази), а також у кількох прикладах (частка *-ciem*): *Owozym* 'owociem' «саме це», *bowym* 'bowiem' «тому що», *abozym* 'abowiem' «адже», *abozym* 'abojem' «те саме» чи іменникових формах *ogyn* 'ogień' «вогонь», *braczymca* 'bracieńca' «братчика»). Таке виняткове скупчення помилкових записів [e] в кількох лише морфемах ставить під сумнів можливість пояснення обговорюваного тут орфографічного явища фонологічними причинами. Значна більшість помилкових записів, засвідчених у «Розмислі», не надається зрештою на жодну з поданих вище інтерпретацій. Отже, пояснення слід шукати на іншому ґрунті.

Аналіз повного матеріалу переконливо показує, що як записи *y* на місці голосної [e], так і гіперкоректні записи *ye* замість [e] після м'якого приголосного з'являються в двох позиціях:

- 1) у ненаголошеному складі,
- 2) у наголошеному складі на місці етимологічного *[ě].

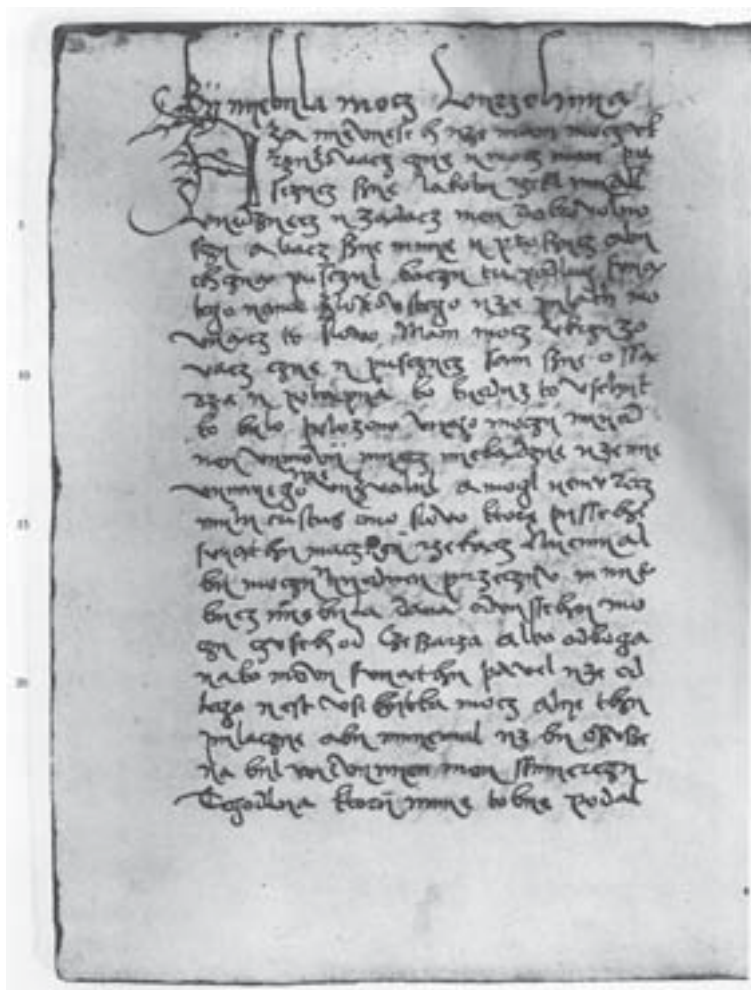
Відступи від зазначених закономірностей поодинокі.

Ось низка вибраних прикладів запису голосних [e] або [i] в ненаголошеному складі¹³:

1. Записи голосної [e] як y. Загалом у пам'ятці налічується понад 160 таких записів, причому, близько 50 з них виступають у відкритому післянаголошеному складі, 33 — у закритому післянаголошеному складі, близько 80 — у переднаголошеному складі. Ось приклади таких записів: *pczoly* 'pczole' «бджолі» (Dat. sg.), *choragvy* 'chorągwie' «корогви» (Nom. pl. fem.), *saduczey* 'saduceje' «садукеїв» (Acc. pl.), *krolewstwo nyebesky* 'niebieskie' «царство небесне» (Nom. sg. masc.), *dary wyelyky* 'dary wielkie' «дари великі» (Nom. pl. masc.), *y* 'je' «його (їх), того (тих)» (Acc. sg, і Acc. pl. анафоричного займенника), *rozumyszya* 'rozumie się' «розуміється» (3 sg. indicat.), *badczy* 'bądźcie' «будьте» (2 sg. imperat.), *okropny* 'okropnie' «жахливо», *wyely* 'wiele' «багато»; *odkupczył* 'odkupiciel' «збавитель, спаситель», *wzym* 'weźmiem' «візьму» (1 sg. praes.), *powydz* 'powiedz' «поведи» (2 sg. imperat.), *przywysz* 'przywieść' «привести» (inf.); *mydnycza* 'miednicę' «мідницю», *porozyszenie* 'pocieszenie' «втішення», *zwyrzata* 'zwierzęta' «звірята», *wylyka swyatlosz* 'wielika światłość' «велика світлість», *myly* 'mienili' (3 sg. m. praet.) «іменували», *mnymaczye* 'mniemacie' «судите», *porozyszye* 'pochwiewającej się' «тією, яка хитається, вагається», *swyczylo* 'świeciło' «світило», *wydzialesz* 'wiedziałeś' «ти видав», *nyta* 'nie ma' «немає», *ny byl* 'nie był' «не був», *gdzy koly* 'gdziekoli' «десь».

2. Записи голосної [i] як ye. Загалом маємо тут понад 40 таких записів, які найчастіше з'являються у відкритому післянаголошеному

¹³ Тут належить додати записи кінцевої голосної [e] як y: Acc. sg. *na prawyczy* 'na prawicę' «на правницю», *nazyemy* 'na ziemię' «на землю», *a by ty...wybawyl* 'aby mnie wybawił' «аби мене порятував», *odpuszczymy* 'odpuści mnie' «відпустить мене», *wroczyvschy* 'wrociw się' «вернувся», *sklonivschy* 'skłoniw się' «схилився» (див. про записи цього типу в [41: 40–41], 1 sg. — *czyny* 'czynię' «чиню», *muszy* 'muszę' «мушу»).

Ілюстрація почерку переписувача «Розмислу Перемишльського». Стор. 846.

складі (26 прикладів): *byskupoye* 'biskupowi' (Dat. sg.) «єпископу», *chleb nyebyeskye* 'chleb niebieski' (Nom.-Acc. sg. masc.) «хліб небесний, манна небесна», *steu drogye* 'z tej drogi' (Gen. sg. fem.) «з тієї дороги», *mysy ... vrodzenye* 'mysy urodzeni' «ми народжені», *ye 'ji'* (Acc. sg. анафоричного займенника) «ї, ту», *przydzy* 'przydzie' «прийде», *rozumyszya* 'rozumie się' (3 sg. praes.) «розуміється», *kyedyszye* 'kiedyżci' (частка *ci*) «коли ж»; рідше у переднаголошеному складі (17 разів, з чого аж 11 «помилкових» записів префікса *prze-* як *przy-*)¹⁴. У кінцевому закритому складі маємо чотири виняткові записи, обмежені однією морфологічною позицією, це — помилкові записи прикметникового закінчення *-ich* як *-yech*. Ось вони: *vnyebyeskyech obloczech* 'w niebieskich obloczech' «в небесних висях, у хлябях небесних», *vrozmaytech przykladzyech* 'w rozmaitych przykladziech' «в розмаїтих прикладах», *svoyech lyeczyech* 'w

¹⁴ Про сплутування префіксів *prze-* і *przy-* див. далі.

swoich leciech' «в свої літа» або *vtakych rzeczach* 'w takich rzeczach' «в таких речах».

У нашій статті [26] висловлено припущення, що засвідчена численними помилками переписувача (як написання *y* замість *ye*, так і гіперкоректні написання *ye* замість *y*) вузька вимова ненаголошеного [e] відбиває добре знане в південно-східному наріччі польської мови на порубіжжі явище редукції (звуженої вимови) ненаголошених голосних середнього підняття [28: 40–42; 29: 109–110; 53: 9–11; 23: 73–76; 24: 38; 42: 26–30]. «Розмисел Перемишльський» дає нам змогу стверджувати, що історія цього порубіжного явища (кресовізму) сягає вже XV ст. Редукція ненаголошених голосних середнього підняття становить безсумнівний рутенізм¹⁵, причому, в староукраїнській мові давні сліди цього явища знаходимо вже в XIV ст. [21: 77–78], а широко засвідчено його вже від XV ст. [43: 523]. Варто підкреслити ще один факт: як показує матеріал пам'ятки, явище ущільненої вимови ненаголошеного [e] стосується майже винятково голосної [e] в позиції після м'якої приголосної, найчастіше в кінці слова або в позиції між м'якими приголосними. Це вказує на те, що процес підвищення артикуляції цієї голосної, перші свідчення якого фіксує «Розмисел», бере свій початок в оточенні палатальних приголосних. Фонологічне підтвердження такого розвитку становить явище коартикуляції, яке полягає в цих умовах у підвищенні артикуляції голосної в оточенні палатальних приголосних.

Присутність цього явища у мові переписувача «Розмислу Перемишльського» доводить, що польська мова порубіжжя, репрезентантом якої є ця пам'ятка, від найдавніших часів розвивалася під сильним впливом української мови. Явищ, що вказують на українські впливи на мову «Розмислу», є набагато більше, причому, вони не обмежені фонологією.

Залишається проте проблема написання наголошеного [e] як *y*. Отже, *y* замість наголошеного [e] маємо в таких записах¹⁶: іменникові основи — *braczyncza* 'bracieńca' (2 рази) «братчика», *czyła* 'cielę' «теля», *czynyem* 'cieniem' «тінню», *stworzyczyła* 'stworzyciela' «творця», *dzyczye* 'dzicie' «дитя» (3 рази), *dzywką* 'dziewkę' «дівку» і т.п. (30 разів), *dzyżą* 'dzieże' «діжу», *odpoczynynya* 'odpoczynienia' «відпочивання», *O dzyoye* 'o odziewie' «про одяг (шати)», *olyą* 'oleja' «олія», *puszą* 'pieczą' «піччю» (2 рази), *szyczy* 'siecī' «сіті», *svyzye* 'świece' «свічі» і т.п. (8 разів), *svyzyek* 'Świeczek' «свічок (Хануки)», *svyryżą* 'zwierza' «звіра»; дієслівні основи — *mienić* «іменувати» (форми *mynya* 'mienię' «іменую»; *mienią* «іменують» і т.п.; 48 разів), *mniemać* (*mnymasch* 'mniemasz' «іменуєш», *mnymal* 'mniemał' «іменував»; 19 разів), *wiedzieć* «відати» (*wym* 'wiem' «відаю,

¹⁵ Термін *рутенізм* в українській мовознавчій традиції відповідає термінові *українізм* (прим. перекл.). Крім цитованої вище літератури див., напр., J.Rieger [33: 136], S.Warchol [49: 30–40].

¹⁶ Подаємо тут повний лексичний матеріал для того, щоб показати беззаперечну перевагу записів етимологічного *[ě] як у над аналогічними записами етимологічного *[ě] в наголошеному складі..

вім», *wyту* 'wiemy' «відаємо» і т.п.; 68 разів), *świecić* «світити» (*swyczył* 'świecił' «світив», *oswyczył* 'oświecił' «освітив» і т.п.; 23 рази), *mieć* (*myła* 'miała' «мала», *myły* 'mieli' «мали»; 4 рази), *śmieć* (**szmym* 'śmiał' «смію», *smymy* 'śmiemy' «сміємо»), *rozumieć* (*rozumyczye* 'rozumiecie' «розумієте»), *nawiedzić* (*nawydza* 'nawiedzę' «наведу, приведу»), *obiecać* (*obyczał* 'obiegał' «обицяв»), *śpiewać* (*spyczał* 'śpiewał' «співав»), *wsiać* (*wszyge* 'wsieje' «посіє, засіє»); предикатив *nie* 'nie jest, nie ma' «нема». Крім того, двічі з'являється *y* замість наголошеного [e] в закінченні 1 особи множини теперішнього часу: *gynymyć* 'giniemy-ć' «гинемо» або *przydzymy* «прийдемо» (поряд з 20 записами типу *boymy szye* 'boimy się' «боїмося» із закінченням *-emy* на місці *-imy/-ymy*), а також у зазначених вище прикметникових закінченнях *-ego*, *-emu*.

Поданий матеріал свідчить про те, що за нечисленими винятками (одиночні записи: *czyła*, *stworzyczyłya*, *ofpoczynymy*, *pusza*) маємо тут справу з написанням *y* на місці етимологічного *[ě]. Варто додати, що цей матеріал можна доповнити кількома десятками записів *[ě] як *y* в ненаголошеному складі (а саме: у більше ніж двоскладових формах відомих уже нам дієслів *mienić*, *mniemać*, а також *wiedzieć* «відати, знати», *świecić* «світити», *miewać* «бувати»). Ці записи, здавалося б, змушують нас висунути абсурдну гіпотезу, що в польській мові XV–XVI ст. існувала фонологічна, принаймні, фонетична різниця між етимологічним *[e] і *[ě]. Ситуація перестає бути абсурдною, якщо звернемо увагу на два факти: 1) маємо в пам'ятці концентрацію таких записів *[ě] в кількох-надцятьох словах (кореневих морфемах), загалом з високою частотою; 2) слова з такими морфемами виступають також в українській мові (винятком є дієслово *wiedzieć*, про яке трохи нижче). Отже, загадка написання *[ě], що вказує на вузьку вимову цієї голосної, розкривається, якщо припустимо двомовність переписувача, а точніше кажучи, — якщо припустимо, що рідною його мовою була староукраїнська. Як відомо, в українській мові від найдавніших часів *[ě] мало вузьку вимову, проте в південно-західних діалектах уже від XIII ст. вимовлялося як [i]. Про це можемо довідатися з праць Ю. Шевельова, М. Жовтобрюха зі співавторами та В. Курашкевича [9: 425–428; 4: 86–89; 21: 63–65]. Виходить, що наявні в «Розмислі» слова з написанням *y* на місці етимологічного *[ě], а також українського [i] становлять лексичні рутенізми переписувача¹⁷. У цьому контексті цікавим є поданий вище запис *myła* 'miała' «мала», який важко пояснити, виходячи з польської форми *miała*, проте у світлі висунутої вище гіпотези він стає очевидним як рутенізм (укр. *мати*, *маю*, *мав*, *мала*). Додатковим підтвердженням нашої гіпотези є запис *olya* 'oleja', адже виявляється, що це слово, запозичене з польської мови, в галицьких грамотах писали як *olěj* (з літерою **ѣ**, яка передавала українське [i]) [21: 64]. Так само старопольський *bracieniec*, відомий уже

¹⁷ Інакше, і, можливо, невдало, пробували ми пояснити ці особливості орфографії «Розмислу Перемишльського» в: [26].

з «Гнезнінських казань» [44: 145–146], засвідчений як *bratěnescь* у львівській грамоті 1443 – 1446 рр. [8: 123].

Трохи складнішою є справа інтерпретації помилкових записів дієслова *wiedzieć* (68 помилкових записів типу *vym* ‘wiem’ «вім, відаю, знаю», *vuczye* ‘wiecie’ «відаєте, знаєте»). В українській мові маємо тут, відповідно, дієслова *відати*, *відаю* «знати»¹⁸ та *видіти* «бачити». Грінченко [3, I: 203] подає форму 1 sg. *не вім*, а отже, форму дієслова **věděti* як, напевно, церковнослов'янським, хоча й почерпнутий з літератури XIX ст. Й. Керницький [6: 181] додає форму *věťь* з пам'яток XVI ст., припускаючи однак, що це може бути полонізм¹⁹. Отже, у переписувача «Розмислу» обидва цих дієслова: *wiedzieć* і *widzieć*, *widim* і *відати* явно сплутувалися, на що вказують гіперкоректні записи дієслова *widzieć*: *vyedyzely* ‘widzieli’ «бачили» чи *vyedyzelylyszczye* ‘widzieliście’ «чи ви бачили».

Можна було б очікувати, що явище редукції ненаголошених голосних середнього підняття, підтвержене обговореними вище численними записами *y* замість ненаголошеного [e], охопило також ненаголошене [o]. І хоча кількість прикладів помилкових записів [o] в «Розмислі» набагато менша від кількості помилкових записів голосних [e] або [i], однак і тут маємо приклади, які свідчать про підвищену артикуляцію ненаголошеного [o]. Так, наприклад, в післянаголошеному складі маємо, з одного боку, записи *ouczo* ‘ojcow’ «отців, батьків», *napospolstw* ‘na pospolstwo’ «на поспільство», проте, з іншого, — гіперкоректне *uscho* ‘uszu’ «вухо» або шість записів форм Dat. sg. іменників середнього роду типу *czyalo* ‘ciału’ «тіло» (про ці останні див. нижче). У переднаголошеному складі з'являються записи з *u* замість [o] у *vbogyga* ‘obojeга’ «обох», *vbyczaj* ‘obyczaj’ «звичай», а також гіперкоректні з *o* замість [u]; *wczodzolostwe* ‘w cudzoloście’ «у чужолозстві», *nyeporosony* ‘nieporuszony’ «непохитний, незворушний», *pyastonovy* ‘piastunowi’ «вихователю, опікунові», *utrodzona* ‘utrudzona’ «натрудженою, спрацьованою»; крім того, сплутувано префікси *o-* чи *u-* (див. нижче). Матеріал, отже, підтверджує припущення, що редукція ненаголошених голосних охопила обидва голосні середнього підняття.

Ще на один фонологічний рутенізм звернули увагу В. Жепка і В. Тварджик [41]. Ідеться, власне, про кільканадцять записів, які недвозначно вказують на сплутування в тих самих складах [ɨ] і [w]. Отже, нейтралізація фонологічної опозиції у тому ж складі /ɨ/ – /w/ (обидві приголосні в українській мові реалізовані в цій фонологічній позиції як задня лабіальна напівприголосна), засвідчена в українській мові від XIV – XV ст. [5: 222–228]. Результатом сплутування обох цих приго-

¹⁸ Сердечно дякуємо проф. Євгенії Карпіловській за привертання нашої уваги до українського дієслова *відати*, яке ми, щиро зізнаємося, випустили в польській версії статті.

¹⁹ Припущення тим більш слушне, що в одному з двох прикладів ця форма з'являється в записях львівського братства в реченні, що містить явно польське *więcy* «який відає, знає» (написане латинкою!).

лосних стали в «Розмислі» численні приклади помилкової інтерпретації переписувачем архаїчних вже для нього дієприкметникових форм із закінченням *-v* як форм минулого часу із закінченням *-l* (напр., *odpowyedzal* «відповідав», *poslal* «послав» замість правильних *odpowy-edzyav*, *poslav* «odpowiedziawszy» «який відповідав, відповівши», «ro-slawszy» «який послав, пославши»), а також, навпаки, — заміна форм минулого часу дієприкметниковими формами (напр., *czyagnav* «який тяг» замість правильного *czyagnal* «ciągnął» «тяг») [41: 41–44].

Зрештою, випадків сплутування морфологічно різних форм, зумовленого фонологічними нейтралізаціями, трапляється в «Розмислі» більше. Причому, сигналом того, що йдеться не про явища фонологічні, а про їх морфологічні наслідки, є нагромадження помилкових записів саме в певних морфологічних категоріях. Наприклад, вузька вимова кінцевого [e] як [i] створила для переписувача складнощі з розрізненням іменникових закінчень: Dat. sg. *-owi* чи Nom. pl. *-owie*, наслідком чого стали, з одного боку, записи давального відмінка: *byskypocy* «biskupowi» «єпископу», *przykladovye* «przykładowi» «прикладові», *ssadovye* «sądowi» «судові», з іншого, проте, форма називного відмінка *doktorovy* «doktorowie» «доктори». У свою чергу, вузька вимова ненаголошеного кінцевого [o] як [u] спричинила появу відносно численних записів Dat. sg. іменників середнього роду з орфографічним закінченням *-o*: *czyalo* «ciału» «тілу», *czlovyeczenstwo* «człowieczeństwu» «людству», *poganstwo* «pogaństwu» «поганству, язичництву», *slovo* «słowu» «слову». Для двомовного переписувача форма називного-знахідного відмінків іменників середнього роду твердої групи була синкретичною з формою давального відмінка і мала, подібно до форми давального відмінка, закінчення, що фонетично звучало, як *-u*. Подані вище записи Dat. sg. типу *slovo* слід трактувати як приклад морфологічної гіперкоректності. З тих же фонологічних причин не давав собі переписувач ради з розрізненням префіксів *prze-* і *przu-* чи *o-* та *u-*. Отже, поряд із численними записами типу *przechodzącego* «przechodzącego» «який приходить», *przevyedly* «przywiedli» «привели» маємо записи протилежного типу: *przymowa* «przemową» «переказ», *przutrączywszy* «przetrąciwszy» «перебивши, зламавши». Подібне явище спостерігаємо для префіксів *o-*, *u-*: поряд, наприклад, із записами *uczucyz* «ocucić» «оживити», *umowycz* «omówić» «обговорити» маємо *ostawycz*, *ostawyl* «ustawić» «постановити», «ustawił» «постановив».

Загадкою для дослідників «Розмислу Перемишльського» було «дивне» написання носових голосних²⁰. Обидві носові голосні²¹: передня і задня, писалися дуже часто як *a* чи *q*, проте ця остання голосна могла

²⁰ Показовою у зв'язку з цим є безпорадність С.Роспонда [35] щодо написання носових голосних у «Розмислі». Однак його не зрадило відчуття, що переписувач(ка) «знав(ла) рус. *q* > *u*».

²¹ Оминаємо тут (аби не утруднювати і так уже дуже складного викладу) записи носових голосних типу *am*, *an*, *em*, що з'являються досить часто перед зімкнено-вибуховими приголосними і свідчать про так звану розщеплену вимову носових голосних.

в «Розмислі» позначати також вимову голосних /o/, /u/ і навіть /e/. Водночас численними є записи обох носових голосних як *o* чи *u* або *v*²², а також як літера *e* або (залежно від контексту) як *ye*. У свою чергу голосна /e/ після м'якої приголосної може у пам'ятках писатися також як *a*, проте (рідко) /a/ після м'якої приголосної може писатися, як *e*. Це створює враження великого хаосу. У цьому хаосі звертають на себе увагу явища, які не можливо пояснити на ґрунті старопольських графічних правил, передусім сплутування літер, що позначають носові голосні та /u/, а також сплутування /a/ і /e/ після м'якої. Так само неможливо на ґрунті старопольських правописних правил пояснити кілька десятків записів задньої носової голосної як *ye*, а з іншого боку — записи передньої носової голосної як *o*.

Проблемі написання носових голосних в «Розмислі Перемишльському» ми присвятили окрему докладну статтю [27]²³, в якій твердили, що цей позірний хаос вдається пояснити як результат впливу староукраїнської графіки на орфографію пам'ятки.

Наприклад, у пам'ятці наявні приклади сплутування обох носових голосних /e/, /o/, або /u/ залишається непоясненим на польському ґрунті. Пригадаймо, проте, що в давньоруських текстах голосна /u/ писалася як літера **ѡ** (що означала в старослов'янській мові задню носову голосну) або як **ОУ**, тоді як написання сполуки /ju/ (/u/ після м'якої) як **ѡ** і **Ю** є масовим, тому що обидві ці літери позначали голосну /u/ (чи, відповідно, сполучення голосних /ju/). Напрошується, як бачимо, думка про інтерференцію давньоруської графіки та орфографії переписувача «Розмислу». Таку підозру зміцнює той факт, що таке сплутування літер, які позначають носові голосні, чи що /u/ наявне передусім в двох ситуаціях: 1) усередині слів (що мають свої точні українські відповідники) після твердої приголосної, де польській носовій голосній (задній чи передній) відповідає староукраїнське [u], яке — як знаємо — могло писатися як **ѡ**; 2) у закінченнях і словозмінних суфіксах з вокалізмом [u] в українській мові. Гіпотеза, що обговорювані тут помилкові записи носових голосних і голосної [u] становлять ефект

²² Голосний /u/ в «Розмислі» пишеться як *u* або *v*.

²³ Аналіз способів запису носових голосних в «Розмислі» приводить до кількох висновків. Передусім він дає підстави для підтвердження двох фактів, стосовних фонетичної реалізації носових голосних та їх фонологічного статусу в мові цієї пам'ятки. Не підлягає сумніву фонологічне розрізнення передньої і задньої носової, що доводять численні записи першої як *e* (у винятках також як *em*), а другої — як *o* чи як *u*, *v*. Доволі численні записи задньої носової голосної за допомогою літери *u* або *v* вказують на сильну лабіалізацію задньої носової голосної. Опозиція носових голосних у мові «Розмислу» мала, ймовірно, вигляд /e/ — /o/. Правопис пам'ятки засвідчує також, що в позиції перед зімкненими приголосними мало місце так зване розщеплення носових голосних, тобто носовий резонанс було в цьому фонологічному контексті реалізовано (як у сучасній літературній мові) як носовий приголосний; про це свідчать записи носових голосних як *am* (*em*) перед губними /p/, /b/ або як *an* перед передньоязиковими-зубними /t/, /d/ і перед велярним приголосним /g/.

впливу давньоруської орфографії на мову й орфографію переписувача «Розмислу», видається в світлі цих фактів доведеною.

Ще цікавішими є висновки, що постають внаслідок аналізу добре засвідченого в пам'ятці явища сплутування літер *a* і *e*, а також *a* і *e* (пригадаємо, що літера *a* також дуже часто в «Розмислі» позначає носовий голосний) [22]. Показовим є, власне, перший тип писарських помилок — часті випадки написання носового голосного після м'якого приголосного як *e*, бо він не знаходить прийнятної пояснення на ґрунті старопольського правопису. Це написання (яке нагадує помилкові записи, виявлені В. Курашкевичем [Там само] у галицько-волинських грамотах) стає, однак, зрозумілим, якщо припустити можливість інтерференції староукраїнського письма та правопису переписувача «Розмислу». Переписувачу, зв'язки якого з українською мовою (або й взагалі українське походження) нам вдалося виявити у попередніх статтях [26–27]. Помилки цього роду цілком природні (і засвідчені в староукраїнських пам'ятках щонайменше від XIV ст.) у писарів, що походять з діалектної української території, на якій стався умляут '[a] > [e]: [9; 43]. Літери **Є**, **Ѧ**, **Δ** були для переписувача, який послуговувався цим діалектом, лише графічними варіантами голосного [e]. Швидше за все цю графічну особливість староукраїнських галицьких текстів переписувач «Розмислу» переніс на ґрунт старопольських правописних правил: правопис «Розмислу» виразно виказує тенденцію до розуміння переписувачем літер 'e', 'a', 'q' як алографів. Слід однак підкреслити, що за цією тенденцією не стояла (на противагу галицьким і волинським староукраїнським текстам) будь-яка фонологічна реальність — в «Розмислі» маємо лише справу з цікавим випадком інтерференції чужих (локальних українських) навичок письма у правописі цієї пам'ятки.

Ознаки глибших морфологічних змін спостерігаємо в словозмінній системі дієслова. Одним із наслідків вузької вимови ненаголошеного [e] і зазначеної нами вище деназалізації кінцевої голосної [e] є в «Розмислі» поява форм 1 sg. із закінченням *-i*: *czynny* 'czynię' «чиню», *muszy* 'muszę' «мушу». Наслідком цієї фонологічно вмотивованої зміни став синкретизм закінчень 1 і 3 sg. відміни дієслів на *-i*. Це, у свою чергу, спричинило морфологічну інновацію допоміжного характеру: у дієслів на *-i* з'явилося нове закінчення *-im*²⁴ (*muszym* 'muszę', *uczynym* 'uczynię' «учиню») як ефект експансії закінчення *-m* відміни дієслів на *-am*, *-asz*²⁵. Далі наслідком цієї інновації стала поява закінчення 1 pl. *-em/-emy* у відміні дієслів на *-i*. Адже закінчення 1 pl. праес. мало два варіанти: двоскладове закінчення *-ity* або односкладовий варіант *-im*. Поява інноваційного закінчення 1 sg. *-im* призводила в дієсловах на *-i* до омонімії закінчень 1 sg. і 1 pl. праес. Наступна інновація, яка запобігала синкретизму словозмінних форм цих дієслів, полягала в поширенні закінчення *-em/-emy*

²⁴ Форми цього типу становлять одну з характерних морфологічних ознак сучасної польської мови на південно-східному порубіжжі: див., напр., [23: 114; 42: 125].

²⁵ Докладніше про механізм цієї інновації в [25; 26].

відміни дієслів на *-e-* на відміну дієслів на *-i-*. Через це маємо в «Розмислі» форми 1 pl. praes. типу *bojemy* 'boimy się' «боїмося», *grzeschemy* 'grzeszymy' «грішимо», *proszyemy* 'prosimy' «просимо» (20 записів цього типу) чи записи: *kupecy* 'kupimy' «купимо», *porambyem* 'poraźimy' «порубимо», *przymęcym* 'przymęcimy' «перемучимося». Таке саме явище засвідчено і в сучасних говорах на порубіжні [1; 25].

Проте рутенізми, засвідчені в «Розмислі Перемишльському», не обмежуються лише фонологічними явищами або ж явищами, спричиненими фонологічними змінами. Можемо вказати на два випадки морфологічних запозичень із староукраїнської мови. Як ми вже зауважували вище, написання *y* замість *ye* трапляється в післянаголошеному складі, обмеженому практично винятково до позиції між м'якими приголосними. З одним, утім, показовим винятком: закінчення *-ech* Loc. pl. іменників чоловічого роду чи не на порядок частіше записане як *-ich*: *w ... Balwanych* 'w balwaniach' «у бовванах, в ідолах», *o dzywuch* 'o dziwach' «про дива», *nagrobnych* 'na grobach' «на гробах, на могилах», *v ... leczych* 'w leciach' «в літах», *polyeczy* (замість *polyecznych*) «по літах», *na nyebeszych* 'na niebiesiach' «на небесах», *wsczych* 'w uściach' «на устах». Водночас маємо чотири записи прикметникового закінчення *-ich/-ych* як *-ech*: *wnyebeskyech obloczech* 'w niebieskich oblocach' «у небесних висях, хлябях», *vrozmaytech przykladzyech* 'w rozmaitych przykładziach' «у різних прикладах», *swoyech lyeczyech* 'w swoich leciach' «в своїх літах», *vtakych rzeczach* 'w takich rzeczach' «в таких речах». Варто підкреслити, що це все гіперкоректні записи [і] як *ye* у закритому післянаголошеному складі, причому, в одному випадку (*vrozmaytech*) маємо ще одну виняткову ситуацію — написання *e* замість [y] після твердого приголосного. У старопольській мові закінчення Loc. pl. *-ich* справді засвідчено, проте його генеза все ще до кінця не ясна²⁶. Тим часом у південно-західних староукраїнських текстах іменникове закінчення Loc. pl. *-ich* широко представлене [6: 62], а його походження в цілком очевидний спосіб пояснюють розвитком *[ě] в українській мові. Отже, нам доводиться визнати, що широко представлене в «Розмислі» іменникове закінчення *-ich* становить морфологічне запозичення з української мови. Записи прикметникового закінчення *-ich/-ych* як *-yech* маємо визнати гіперкоректними, що з'явилися під рукою переписувача, для якого обидва закінчення: іменникове Loc. pl. і прикметникове Gen.-Loc. pl. мали ту саму форму: *-fix*], проте в оригіналі «Розмислу» з якихось не відомих для переписувача причин вони писалися в різний спосіб — часом як *yech*, а часом як *-ych*.

Іншим морфологічним (а швидше морфологічно-орфографічним) запозиченням є форми 1 та 2 pl. imper.: *czczyemy* 'ćcijmy' «шануймо», *vezmyemy* 'veźmimy' «візьмімо»²⁷, *badzyeczye* 'bądźcie' «будьте» і *zovyczye* 'zowiecie' «позвіть». Ці форми, розглядувані на ґрунті старопольської мови, становлять незрозумілий виняток. Натомість у староукраїнській

²⁶ H. Gaertner пробував її з'ясувати у доволі заплутаний спосіб [13: 317].

²⁷ Є також один запис 2 pl. praes. *stawyczye* 'stawicie [sie]' «ставте, ставтеся».

мові раніше відбулася експансія закінчень імперативу *-ěm, -ěte* на дієслова відміни *-jo-/-je-* та відміни *-i-*. Переписувач, який знав, що українській літері *ě* відповідає в польських текстах написання *ye*, застосував відповідне гіперкоректне написання в цих кількох формах імперативу. Не виключено, що крім переписуваного польського оригіналу «Розмислу» він мав перед очима паралельний староукраїнський текст.

Ми не аналізували досі докладно лексику «Розмислу Перемишльського». Треба, однак, згадати два лексичних запозичення з української мови: іменник *siebr* «сябер, себро» [32] та не відзначене раніше як рутенізм дієслово *poglytać* «поглинати». Цей останній є, без сумніву, старим праслов'янським дієсловом (пор. рос. *глотать*, чес. *hltať* 'т.с.', серб. і хорват. *gutati* 'т.с.'), однак його фонологічна форма виявляє типову для західноруських (а саме: для українських і білоруських) діалектів вокалізацію інтерконсонантного **lʒ* як *ly*²⁸. Отже, поява цього дієслова в «Розмислі» є безсумнівним лексичним рутенізмом.

У статті ми намагалися показати, що мова найбільшої польської середньовічної пам'ятки має виразні сліди староукраїнських впливів як на рівні фонології, так і на рівні морфології та лексики. Ми вказали передусім на добре засвідчене явище редукції ненаголошених голосних середнього підняття [e] та [o], а також сплутування /ʎ/ і /v/ в однакових складах, крім того, у сфері морфології ми звернули увагу на формування під впливом української мови порубіжних регіоналізмів (кресовізмів) у системі словозміни дієслова та іменника. Пам'ятка подає важливі відомості стосовно хронології формування південно-східного варіанта польської мови, доводячи сильний вплив української мови, який сягає середньовіччя, на становлення цього регіонального варіанта польської мови. До того ж певні властивості орфографії рукопису свідчать про українсько-польську двомовність переписувача. Якщо наші висновки слушні, то вони спричинять необхідність ревізії деяких поглядів, стосовних, серед іншого, хронології деяких змін у старопольській мові.

Здійснений вище докладний аналіз написання носових голосних, а також вживання літер *a* чи *a* на позначення голосних звуків [e] або [u] не залишає сумнівів, що висловлене нами 2005 року припущення про українське походження переписувача (переписувачки) «Розмислу» було слушним. Доведеною потрібно також визнати тезу про сильні українські впливи як на мову переписувача «Розмислу», так і на правопис цієї пам'ятки.

1. *Ананьева М.* Презентная форма глагола в польских периферийных говорах Казахстана // *Studia nad polszczyzną kresową III*. — Wrocław, 1984. — S. 91–126.
2. *Борковский В.И., Кузнецов П.С.* Историческая грамматика русского языка. — М., 1963.
3. *Грінченко Б.Д.* (ред.). Словарь української мови. В 4 тт. — К., 1907. — Т. I.
4. *Жовтобрюх М.А., Волох О.П., Самійленко С.П., Слинко І.І.* Історична граматики української мови. — К., 1980.

²⁸ Див., напр., [2; 33: 33]. Пор. Б.Грінченко [3: 289], де подано дієслово *глитати*.

5. *Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Склярєнко В.Г.* Історія української мови. Фонетика. — К., 1979.
6. *Керницький Й.М.* Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. — К., 1967.
7. *Медведев Ф.П.* Історична граматики української мови. — Х., 1955.
8. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. — К., 1977. — Т. I.
9. *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови. — Х.: Акта, 2000 [Перекладено за виданням: Shevelov 1979].
10. *Bajerowa I.* Kształtowanie się systemu polskiego języka literackiego w XVIII wieku. — Wrocław, 1964.
11. *Bargiel M.* Cechy dialektyczne polskich zabytków rękopiśmiennych pierwszej połowy XVI wieku. — Wrocław, 1969.
12. *Dejna K.* Dialekty polskie. — Wrocław, 1973.
13. *Gaertner H.* Najdawniejsze staropolskie formy miejscownika I mn. rzeczowników męskich i nijakich // *Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski.* — Kraków. — 1928. — Т. II.
14. —Блѣды ортографичне і граматичне в зданіях Русинів Ілвонських // *Язык Polski.* — 1924. — IX. — S. 12–13.
15. *Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S.* Gramatyka historyczna języka polskiego. — Warszawa, 1965. — Wyd. III.
16. *Koneczna H.* Charakterystyka fonetyczna języka polskiego. — Warszawa, 1965.
17. *Kość J.* Polszczyzna kresowa w XVI-wiecznej księdze polskiej Chełma // *Язык Polski.* — 1995. — LXXV. — S. 90–92.
18. *Kość J.* Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej. — Lublin, 1999.
19. *Kowalska A.* Dzieje końcówki “-im” w narzędniku liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju nijakiego w języku polskim // *Prace Językoznawcze Uniwersytetu Śląskiego.* — Katowice. — 1969. — I. — S. 39–53.
20. *Kubiński R.* Блѣды языкowe і граматичне в зданіях учнів Ілвонських // *Язык Polski.* — 1923. — VIII. — S. 145–146.
21. *Kuraszkiewicz W.* Studia nad polskimi samogłoskami nosowymi. — Kraków, 1932.
22. *Kuraszkiewicz W.* Gramoty halicko-wołyńskie XIV–XV wieku. Studium językowe. Kraków, 1934.
23. *Kurzowa Z.* Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku. — Warszawa, 1985. — Wyd. II.
24. *Kurzowa Z.* O mowie Polaków na kresach wschodnich. — Kraków, 1993.
25. *Laskowski R.* Nad polszczyzną w Kazachstanie (logika zmian językowych) // *Studia nad polszczyzną kresową.* — Wrocław, 1984. — III. — S. 23–31.
26. *Laskowski R., Rzepka W., Twardzik W.* Kresowizmy w Rozmyślanii przemyskim: pisownia i wymowa samogłosek średnich [e], [o] // *Studia nad polszczyzną kresową.* — 2002. — X. — S. 189–215.
27. *Laskowski, R., Twardzik, W.* Samogłoski nosowe w *Rozmyślanii przemyskim.* — *Язык Polski.* — LXXXV. — 2005. — S. 171–184, 257–267, 366–377.
28. *Lehr-Splawiński T.* O mowie Polaków w Galicji Wschodniej // *Язык Polski.* — 1914. — II. — S. 40–42.
29. *Lehr-Splawiński T.* Szkice z dziejów i kultury języka polskiego. — Lwów, 1938.
30. *Łoś J.* Gramatyka polska. Cz.I: Głosownia historyczna. — Lwów, 1922.
31. *Łoś J.* Gramatyka polska. Cz.III: Odmienienia (fleksja) historyczna. — Lwów, 1927.
32. *Popowska-Taborska H.* Ps. сѣбрь ‘pobratymiec, krewniak, druh, towarzysz, współnik’ // *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Sławistyka.* — 1989. — № 6. — S. 219–226.
33. *Rieger J.* Interferencje ukraińskie w gwarach polskich na Podolu // *Interferencje w językach i dialektach słowiańskich.* — Łódź, 1997. — S. 134–140.
34. *Rieger J.* Z dziejów języka rosyjskiego. — Warszawa, 1998.
35. *Rospond S.* Dawność mazurzenia w świetle grafiki staropolskiej. — Wrocław: Wydawnictwo Naukowe im. Ossolińskich, 1957.

36. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 1. Prawdopodobna forma 2 i 3 lm. trybu rozkazującego “będzicie” // *Język Polski*. — 1996a. — LXXVI 2–3. — S. 97–102.
37. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 2. “Byszę” i inne stare formy słowa posiłkowego w trybie warunkowym // *Język Polski*. — 1996b. — LXXVI 4–5. — S. 321–327.
38. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 3. Formy z aorystycznym “by” (3 pl. czasownika “być”) // *Język Polski*. — 1997a. — LXXVII 1. — S. 41–46.
39. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 4. Pierwotne postaci bezokoliczników “rzeczy, wabawici” // *Język Polski*. — 1997b. — LXXVII 2. — S. 102–111.
40. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 5. Archaiczne formy 2 i 3 lp. czasu teraźniejszego “si” ‘jesteś’ i “jeść, je” ‘jest’ // *Język Polski*. — 1997c. — LXXVII 4–5. — S. 298–302.
41. Rzepka W.R., Twardzik W.B. Archaizmy fleksyjne w Rozmyślaniu przemyskim. 6. Archaiczne formy part. praet. act. I typu “przyszed, kupiw, lizw” ‘przyszedłszy, kupiwszy, liznąwszy’ // *Język Polski*. — 1999. — LXXIX 1–2. — S. 35–46.
42. *Seiffert-Nauka I.* Dawny dialekt miejski Lwowa, cz.I. Gramatyka. — Wrocław, 1992.
43. *Shevelov G.V.* A Historical Phonology of the Ukrainian Language. — Heidelberg, 1979.
44. Słownik staropolski. — Warszawa, 1952–2002. — T. I — XI.
45. *Stieber Z.* Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego. — Warszawa, 1966.
46. *Twardzik W.* Charakterystyka językowa // Najstarsze tłumaczenie ortyli magdeburskich według rękopisu nr 50 Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Opr. i wyd. J. Rzeczek i W. Twardzik. Cz.I. — Wrocław, 1970.
47. *Twardzik W.* O niedorzecznej walce nowego ze starym za mroków średniowiecza // *Studia historycznojęzykowe*. II. Fleksja historyczna. Pod red. M. Kocąły i W.R. Rzepki. (= Prace LIP PAN 100). — Kraków, 1996. — S. 127–135.
48. *Twardzik W.* O ważniejszym aniżeli dotychczas tekstu staropolskiego czytaniu i jakie z niego pożytki płyną rozprawa śliczna i podziwiania godna. — Kraków, 1997.
49. *Warchoń S.* Specyfika gwar mieszanych i przejściowych na terenach etnicznie zróżnicowanych. — Lublin, 1992.
50. *Wiśniewska W.* Polszczyzna przemyska wieków XVII–XVIII. — Wrocław, 1975.
51. *Wydra W.* Historyczny i kodykologiczny opis rękopisu // *Rozmyślanie przemyskie*. Transliteracja, transkrypcja, podstawa łańciska, niemiecki przekład. / Wyd. F. Keller i W. Twardzik. — Weiher–Freiburg i. Br., 1998. — T. I. — S. XXXVIII–LV.
52. *Zaleski J.* *Język Aleksandra Fredry*. Cz.I: Fonetyka. — Wrocław, 1969.
53. *Zaleski J.* Polszczyzna kresów południowoschodnich // *Studia nad polszczyzną kresową*. — Wrocław, 1983. — II. — S. 9–15.

Roman Laskowski, Wojciech Rzepka, Wacław Twardzik (Poland)

THE INFLUENCE OF OLD UKRAINIAN LANGUAGE ON THE LATE-MEDIEVAL SOUTH-EASTERN POLISH DIALECT: PRZEMYSŁ MEDITATION

The paper discusses some features of Old Ukrainian influence on the medieval South–Eastern Polish dialect. The analysis of the phonological and morphological features of the largest Polish medieval manuscript: *Rozmyślanie przemyskie (Przemysl Meditation)* language has shown 1) raising of the middle vowels /e/ and /o/ in an unstressed syllable, 2) neutralisation of the phonological opposition of a tautosyllabic /t/ and /w/. The abundant orthographic data show a strong tendency attested in the manuscript towards narrow realisation of the unstressed /e/ between soft consonants and word finally after a soft consonant and also a raising of /e/ between soft consonants (the development of the so-called Old Ukrainian new **ѣ**) and the middle vowels “reduction”, i. e. raising of /e/ and /o/ in unstressed syllables.

Key words: Old Ukrainian language, Late-Medieval South-Eastern Polish dialect, “Przemysl Meditation”, rutenism (ukrainism).